

různé hlasy, a tyto nemají vždy stejné možnosti „prosazení svého stanoviska“.

Způsob, jakým se v textu prosazují vztahy monologičnosti a dialogičnosti, monologizace a dialogizace (sledujeme-li problém z hlediska utváření), je na jedné straně ovlivňován obecnými předpoklady realizace vztahů mezi lidmi a komunikace mezi nimi, na druhé straně se však podílí na funkci daného díla, v němž se projevuje a konkretizuje, na jeho působnosti umělecké, a užce souvisí s jeho „stylizací“. Promluva je výraz, výpověď i nástroj, „gesto“ i sdělení, zpráva i akce atp., a monologizace a dialogizace jí vnucují nejen jistou formu řeči, ale dávají této řeči zaměření, ukazují na vztah k jejímu původci (jeho myšlení, jednání, postoj), ke způsobu, jímž tento řeč používá, a to jak v bezprostřední situaci, tak v celkovém kontextu dramatu. To, jak dokážeme rozpoznat tuto dvojí tendenci dramatické řeči v komplikované struktuře dramatických vztahů, a pochopíme významy, které odtud v konkrétních podmínkách vyplývají, je důležité nejen pro způsob, jímž dramatický text čteme, ale také pro dramaturgickou analýzu. Zvláště v posledním případě (včetně režie), kdy je třeba zvažovat vztah dialogizace a monologizace ke zcela konkrétním situacím prostorovým, k faktorům kinesickým a paralingvistickým atp., může být pochopení oněch porocí významné.

Poslední zmínka mne nutí poukázat alespoň stručně ještě k jednomu problému. Jde o vztah psaného a mluveného jazyka. Připomenu alespoň některé otázky, které jsou důležité z hlediska našeho tématu.

Ve vzájemném srovnání vykazuje jazyk psaný tendenci k monologičnosti, kdežto mluvený k dialogičnosti. Samozřejmě vztah obou poloh můžeme sledovat v rámci i jazyka mluveného i psaného. S tím pak souvisejí všechny možné odlišnosti mezi oběma podobami řeči (používání prvotních a druhotných prostředků pro vyjádření např. citových stavů, analyticitost psaného a kompaktnost mluveného, přímé zprostředkování významové stránky jazyka, lineárnost, závislost na čase atd.; svou roli tu hraje též míra odstupu od „aktuální situace“).³⁵⁾

V případě dramatu s tím souvisí mj. specifický problém, kolem něž byly v dramatické teorii různé spory (srv. např. koncepce Zichova a Veltruského), týkající se „literárnosti“ a „divadelnosti“ dramatu. S dramatem se setkáváme i v jeho psané podobě, může být čteno, je zařazováno do literatury, avšak nesmíme zapomínat, že je ve většině případů zaměřeno na to, že bude inscenováno (divadelní inscenace není prezen-tace dramatu): čteme jej často v rovině psaného jazyka, se všemi návyky, které máme s čtením spojeny, ale jazyk dramatu je koncipován jako mluvený, tj. s předpokladem, že bude prosloven se všemi důležitými souvislostmi parajazykovými, kinesickými, proxemickými atp. Při čtení vzniká nebezpečí monologizace toho, co bychom měli vnímat jako dialogické. Proto je správná myšlenka Zichova, že dramata většinou neu-míme číst. Monologizace může vést k zaměření na vyprávění (i když, jak jsme viděli, jeho stopy tu vždy jsou, i v případě divadelní inscenace, nelze je však neadekvátně hypertrofovat), což může znamenat, že máme tendenci vnímat dialogické repliky především z hlediska, v němž označují příběh, děj, které připisovat větší roli časovým dimenzím minulosti a budoucnosti, než jim ve skutečnosti přísluší atd. S tím také může souviset jistá „degradace“ aktuální situace dialogu, a všeho významového bohatství, které odtud vyplývá.

Naopak na druhé straně si zase můžeme všimnout, že jsou-li dramata, v nichž zjišťujeme silnou monologizaci (a víme, že tato často bývají přijatelnější pro čtení), inscenována bez ohledu na tuto jejich tendenci, a je-li jim např. vnucována živost dialogu či řada kinesických prvků, které běžně doprovázejí „reálný dialog“, anebo různé návyky ze silně dialogizovaných dramát, může to vést k neadekvátnosti, jež narušuje podstatu dramatické koncepce.)

Dramaturgická analýza tedy vychází z předpokladu, že text byl zamýšlen pro mluvní formu realizace, že však otázka povahy „divadelní řeči“ je otevřena. Z jedné strany můžeme říci, že drama většinou není intencionálně literárním textem (i když se v této poloze často objevuje), avšak na druhé straně víme, že „literárnost“ se někdy podílela na koncepci divadelní řeči (srv. např. symbolismus); drama se v jistých historic-